

А. Ю. Одинець, магістр 1-го курсу
Інститут післядипломної освіти
Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
вул. Володимирська, 60, м. Київ, 01033, Україна
a_odynets@ukr.net

НЮРНБЕРЗЬКИЙ КОДЕКС ТА ЕТИЧНІ ПРИНЦИПИ ДІЯЛЬНОСТІ ПСИХОЛОГА

Важко уявити, який жах відбувався під час Другої світової війни. Концентраційні табори почали з'являтися практично одразу після приходу до влади Адольфа Гітлера у Німеччині. Ціль таких таборів – ізоляція, рабська експлуатація та знищення усіх, кого нацисти вважали ворогами як німецького народу, так і самої держави. Найгірше те, що люди, яких відвозили до таких таборів, й гадки не мали, що їх там чекає. Термін їх перебування був невизначений, вони покидали свої домівки, не знаючи про те, що більше ніколи до них не повернуться. Весь той страх, біль, розпач, непорозуміння важко усвідомити й описати словами.

Цікавість до Нюрнберзького процесу з'явилася після перегляду фільму "Робота без авторства" Ф. Г. фон Доннерсмарка, який я подивилася зовсім нещодавно. Усі три години фільму перебувала у напрузі і постійно запитувала себе: як взагалі в історії було допущено таку величезну помилку, щоб до влади прийшли ті, які не просто зневажають людей навколо, вони їх ненавидять, готові виконувати найгірші накази і знищувати тих, хто, на їх особисту думку, не підпадає під їх бачення ідеальної раси. А як щодо угоди із власною совістю? А як вони спали вночі після кожного ухваленого рішення? Невже у них не було нічого людського?..

Після фільму я почала вивчати більш детально це питання і ось до сих пір не можу отямитися від усього того, що прочитала та побачила у документальних фільмах. Мене обурило той факт, що чи не головну роль у спричиненні смерті відігравали лікарі. Вони почали "очищення" нації з примусової стерилізації, надалі фізично знищували людей з психічними розладами, розумово відсталіх та тих, хто мав спадкові ускладнення. Згодом до кола осіб, які піддавалися знищенню, були включені непрацездатні особи (інваліди, а також ті, які хворіли понад 5 років). Спочатку знищувалися лише діти до трьох років, потім всі вікові групи [4].

Здійснявалося це під керівництвом, наприклад, лікаря-психіатра Вернера Гайде, який був одним із головних організаторів Програми Т-4 у Третньому Рейху. А він був доктором наук, професором психіатрії та неврології Вюрцбурзького університету.

Під керівництвом лікарів (переважно психіатрів) відбувалися вбивства більше мільйона євреїв в Освенцимі. Саме лікарі робили так званий "відбір" людей, які щоденно прибували у табори, у результаті чого прибулі відправлялися або в газову камеру, або на розстріл. Газові камери були облаштовані у вигляді душевих кімнат. Там лікарі керували процесами вбивства, а також фіксували час настання смерті цих осіб. А іноді самостійно вводили збільшену дозу лікарських речовин, які спричиняли передчасну смерть.

Лікарі запроваджували практики стерилізації та евтаназії. Психіатр, генетик, евгенік Ернст Рубін був одним із співавторів закону, який дозволяв примусову стерилізацію осіб, які страждали психічними та спадковими захворюваннями, такими як розумова відсталість, шизофренія, маніакально-депресивне божевілля, спадкова епі-

лепсія, спадкова хорія (Гантінгтона), спадкова сліпота, глухота, будь-яка важка спадкова деформація [7].

Німецький психіатр, професор Фрайбурзького університету Альфред Гохе, відомий своїми працями про евгеніку та евтаназію, називав психічнохворих "баластними істотами" і "пустотою в оболонці". Яке зневажливе ставлення до людського життя і яка нища спроба самоствердитися за рахунок слабших за себе людей... Ще у 1920 році у своїй книзі "Дозвіл на знищення незаслуженого життя" Гохе писав: "Принцип, який виправдовує вбивство, має бути застосований до невиліковно хворих... Право на життя повинно бути зароблено і обґрунтовано, а не визнано в якості догматичного постулату" [2]. Виходячи з написаного, він вважав себе володарем людських долі.

На Малих Нюрнберзьких процесах розглядалися злочини проти людяності. Найвідомішим є процес над нацистськими лікарями, де були розкриті факти експериментів на мільйонах невинних людей. В експериментах над людьми, програмах евтаназії та стерилізації, створенні колекції скелетів для університету в Страсбурзі були звинувачені лікарі концентраційних таборів. В'язні були піддослідними, вони опинилися у полоні божевільних ідей тих, хто вважав себе богами, володарями людських долі.

Нюрнберзький кодекс (1947 р.) став першим міжнародним документом, який описує принципи проведення медичних дослідів на людях та вводить етичні норми для вчених, які займаються медичними експериментами [3]. Основними принципами є наступні:

1. Добровільна згода людини брати участь в експерименті.

2. Експеримент має приносити позитивний результат для суспільства, який не можна досягти в інший метод чи спосіб.

3. Експеримент має бути так організовано, щоб очікувані результати виправдовували факт його проведення.

4. При проведенні експерименту потрібно уникати зайвих фізичних та психічних страждань та пошкоджень.

5. Експеримент не проводиться у разі виникнення підстави припускати можливість смерті або інвалідного поранення досліджуваного.

6. Ступінь ризику ніколи не має перевищувати гуманітарну важливість проблеми.

7. До експерименту завчасно готуються. Він має бути забезпечений обладнанням, яке захистить випробуваного від найменшої можливості поранення, інвалідності чи смерті.

8. Експеримент повинен проводитись лише особами, які мають наукову кваліфікацію. Вимога для тих, хто їх проводить: професіоналізм та максимальна увага.

9. Досліджуваний повинен мати право зупинити експеримент, якщо, на його думку, його фізичний чи психічний стан унеможливує продовження експерименту.

10. У ході експерименту дослідник, який відповідає за його проведення, повинен бути готовий припинити його на будь-якій стадії, якщо професійні міркування, сумління та обережність у судженнях, що вимагаються від нього, дають підстави вважати, що продовження

експерименту може призвести до поранення, інвалідності або смерті випробуваного.

Світ змінився, і почали ухвалюватися інші документи в медицині, які регулювали міру впливу лікаря на життя і здоров'я пацієнта.

З часом через бурхливий розвиток психології такого роду процеси почалися також і в цій галузі знання і практики, оскільки тут професіонали мають не меншу силу впливу на свого клієнта/пацієнта. Різного роду професійні кодекси допомагають урегулювати діяльність психолога, контролювати її, містять принципи та правила його професійної поведінки, допомагають покращити професійну діяльність, у тому числі з практичного боку, підвищити ефективність виконання функцій, використання отриманої інформації у ході діяльності, містять дані щодо наукової роботи, викладання, проведення психологічних досліджень та експериментів, відношень з іншими професіоналами тощо. Це стандарти, за якими може оцінюватися результат діяльності психологів.

Усі документи базуються на відповідальності, професійності, конфіденційності та компетентності. До найважливіших питань діяльності психолога можна віднести наступні:

1. Психологи не мають права використовувати свої знання і становище з метою приниження людської гідності, притищування особистості або маніпулювання нею [1].

2. Психологія як професія керується принципами, спільними для всіх професійних етик: повага до особистості, захист людських прав, почуття відповідальності, чесність та щирість по відношенню до клієнта, обачність у застосуванні інструментів та процедур, професійна компетентність, твердість у досягненні мети втручання та його наукової основи [6].

3. Психологи постійно поповнюють свої знання про нові наукові досягнення в галузі своєї діяльності, беруться за розв'язання тільки тих завдань, які належать до сфери їх компетенції. У разі неспосібності завдання психологи передають клієнта/пацієнта іншому досвідченому фахівцю або допомагають людині, яка звернулася за підтримкою, налагодити контакт з професіоналами, які можуть надати адекватну допомогу [1].

4. Взаємини психолога з клієнтом/пацієнтом мають особливий характер через необхідність встановлення довіри між ними. Психолог вправі відмовитися від прийняття професійних зобов'язань чи припинити їх виконання у разі припинення довірчих відносин [5].

5. При проведенні дослідження психолог повинен переконатися у тому, що гідність і цілісність особистості досліджуваного не постраждають. Він повинен прийняти всі необхідні заходи для забезпечення безпеки та благополуччя досліджуваних та мінімізувати можливість непередбаченого ризику [5].

6. Усі психологи повинні, як мінімум, інформувати свої професійні об'єднання про порушення прав людини, знущання, жорстокість, негуманні або принизливі умови ув'язнення, хто б не був їхньою жертвою, і про будь-який такий випадок, що став їм відомим у їхній професійній практиці [6].

7. Психологи не повинні користуватися владою, яку їхній статус може дати їм, для вимоги особливих робочих умов або плати, що перевищує прийняту в звичайних обставинах [6].

Ганебне ставлення лікарів до людей, як в нацистській Німеччині, є недопустимим. Але саме ця сторінка історії дала поштовх до ухвалення принципів, етичних норм та кодексів, які допомагають урегулювати діяльність і лікарів (у тому числі психотерапевтів), і психологічну діяльність. Хто знає, у якому стані був би наш сучасний світ і чи були б ми настільки сконцентровані зараз на понятті гуманності не тільки по відношенню до людей. Вже протягом десятиліття порушується питання заборони експериментів і над тваринами, які, на відміну від людей, не можуть ані дати добровільну згоду, ані припинити експеримент у будь-який момент.

Дуже хочеться вірити, що історію люди вчать і роблять висновки, щоб подібні вчинки більше не були допустимі. Хто знає, що чекає майбутнє покоління через 60–100 років. Однак потрібно бути свідомим, що ми залишимо у спадок після себе і чи буде людство більш і фізично, і психічно здоровішим, ніж воно є зараз, чи не знищимо самі себе з часом...

P. S. Вибір теми і написання есе відбулися до початку повномасштабної війни РФ проти України. Коли я ставила свої риторичні питання у висновку, я й гадувати не мала, що чекає моє покоління зараз, які знущання та насилля доведеться терпіти громадянам України... Виявилось, що все жакіття стало реальністю...

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Етичний кодекс психолога (Київ, 1990) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://upsihologa.com.ua/etychnyj_kodeks_psyhologa.html
2. Менделеева Д. Эвтаназия "непродуктивных и неодобряемых": как в Германии допустили убийство более 180 тысяч детей и взрослых с инвалидностью [Електронний ресурс] / Д. Менделеева. – Режим доступу: <https://www.miloserdie.ru/article/smert-iz-miloserdiya-ubila-180-tys-mentalnyh-invalidov-i-pacientov-s-hronicheskimi-zabolevaniyami/>
3. Нюрнбергский кодекс [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.psychepravo.ru/law/int/nyurnbergsjij-kodeks.htm>
4. Програма умертвіння Т-4 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/Програма_умертвіння_Т-4
5. Профессиональный кодекс этики для психологов (Бонн, 1986) / [Електронний ресурс] // Вопросы психологии. – 1990. – № 6. – С. 148–153. – Режим доступу: https://pedlib.ru/Books/2/0443/2_0443-1.shtml
6. Этические стандарты для психолога (Мадрид, 1987) / [Електронний ресурс] // Вопросы психологии. – 1990. – № 5. – С. 158–162. – Режим доступу: https://pedlib.ru/Books/2/0416/2_0416-1.shtml
7. Law for the Prevention of Hereditarily Diseased Offspring [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://en.wikipedia.org/wiki/Law_for_the_Prevention_of_Hereditarily_Diseased_Offspring

REFERENCES

1. Eitichnij kodeks psihologa [Code of ethics of a psychologist] (Kiiv, 1990). Retrieved from https://upsihologa.com.ua/etychnyj_kodeks_psyhologa.html
2. Mendeleeva, D. Jevtanazija "neproduktivnyh i neodobryaemyh": kak v Germanii dopustili ubijstvo bolee 180 tysjach detej i vzroslyh s invalidnost'ju [Euthanasia of the "unproductive and unapproved": how more than 180 thousand children and adults with disabilities were killed in Germany]. Retrieved from <https://www.miloserdie.ru/article/smert-iz-miloserdiya-ubila-180-tys-mentalnyh-invalidov-i-pacientov-s-hronicheskimi-zabolevaniyami/>
3. Njurnbergsjij kodeks [Nuremberg Code]. Retrieved from <http://www.psychepravo.ru/law/int/nyurnbergsjij-kodeks.htm>
4. Programa umertvinnja T-4 [Killing program T-4]. Retrieved from https://uk.wikipedia.org/wiki/Програма_умертвіння_Т-4
5. Professional'nyj kodeks jetiki dlja psihologov [Professional Code of Ethics for Psychologists] (Bonn, 1986). Voprosy psihologii, № 6, 148–153. Retrieved from https://pedlib.ru/Books/2/0443/2_0443-1.shtml
6. Jetieskie standarty dlja psihologa [Ethical standards for a psychologist] (Madrid, 1987) (1990). Voprosy psihologii, № 5, 158–162. Retrieved from https://pedlib.ru/Books/2/0416/2_0416-1.shtml
7. Law for the Prevention of Hereditarily Diseased Offspring. Retrieved from: https://en.wikipedia.org/wiki/Law_for_the_Prevention_of_Hereditarily_Diseased_Offspring

Надійшла до редколегії 04.05.22